

תוספת שביעית

גליון שבועי בענייני שמיטה
Weekly newsletter on the subject of shmitta

פרשת כי תצא | אלול תשפ"א

גליון 20

הפקר פירות שביעית | עיון והלכה

האם צריך להפקיר בפה? האם צריך להפקיר גם את החצר? האם מותר להפקיר קודם שביעית? האם קטן חייב בהפקר? האם לגוי מותר לאכול מפירות ההפקר? האם צריך להבריח עופות מפירות שביעית?

חדש! ניתן להשיג מראי מקומות לסוגיות במסכת שביעית. לפרטים שלחו 'מראי מקומות' לכתובת המייל של המערכת

לב אחד

לומדי הדף היומי קרבים בצעדי ענק על סיומה של מסכת סוכה. אשריהם של לומדי הדף שזוכים להגיע לחודש תשרי בבקיאיות מופלאה בדינים הנחוצים. לקראת סיומה של מסכת זו אנו מוצאים את מחלוקתם של רבי יוחנן ברוקא, וחכמים, סביב מצות הקפת המזבח בשבת. שלרבי יוחנן היו עושים זאת עם חריות של דקל, ולחכמים כמו בחול - עברה. ומסביר רב לוי בגמרא (מה): שנהגו לחבוט ענפי דקל משום שהם עץ תמר. 'מה תמר זה אין לו אלא לב אחד - אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים'. וכדי להדגיש את מעלתם של ישראל, סבר רבי יוחנן שהמצוה לחבוט בענפי דקל.

בפירוט אין לו אלא לב אחד נחלקו הראשונים. דעת רש"י (ד"ה אין), שהלב הינו החלק הרך המשול ל'מוח', שבכל האילנות שוכן גם בגזעים וגם בענפים. לעומת זאת בתמר יש מוח רק בגזע הראשי. אמנם בריטב"א (ד"ה רבי לוי) מבואר, שה'לב' נסוב על פרי התמר, שאין לו קליפה והוא שוה בפנימיות ובחיצוניות.

ואכן במאמרי חז"ל אנו מוצאים פעמים רבות את התמר כמשל לישרות ואחדות הלב. כן מצאנו בדבורה הנביאה, 'וְהָיָא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת תְּמַר דְּבוּרָה' (שופטים ד, ה) ובגמרא במגילה (יד). מבואר, שבתקופתה היו ליבותיהם של ישראל מאוחדים לאביהם שבשמים. גם בשבט לוי אומר המדרש, (תנחומא במדבר טו) שבט לוי נמשלו לתמר, שלא היו זוזים לרגע מבית ה'. גם הצדיק נקרא תמר כמובא בתהילים (צב, יג) "צָדִיק כַּתְּמָר יִפְרַח כַּאֲרֵז בְּפִלְבָנוֹן יִשְׁגָה".

שבוע שעבר עסקנו בענין עורכי המלחמה, שם אומרת התורה (דברים כ, ט) שהכהנים הוסיפו לדבר אל העם: 'מִי הָאִישׁ הַיָּרָא וְרָךְ הַלֵּב לִיךְ וְיִשֵּׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת לֵבָב אַחֵיו לְלַבְבוֹ'. נשאלת השאלה, למה כתוב 'ללב' אחיו ולא 'לב' אחיו. והתשובה מבוארת פעמים רבות במפרשי התורה,

המשך בעמוד הבא <<

שיש נפקא מיניה באדם שישמור שדהו בשביעית אם יעבור על עשה ולא תעשה, או רק על לא תעשה בלבד. נפקא מינה נוספת תיתכן באדם שיפקיר פירותיו קודם כניסת השמיטה. שלשיטה הסוברת שעיקר המצוה היא ההפקר, הרי שהפסיד את קיום העשה. אולם לשיטה הסוברת שמטרת ההפקר שיהיה מופקר ממנו, קיים את המצוה, מאחר וסוף סוף פירותיו מופקרים. ויש לעיין.

הפקר התורה או מעשה ידי אדם

נראה לומר שספק זה עומד במחלוקת המהרי"ט והבית יוסף (ראה אבקת רוכל כג). נידון זה נפרש כשמלה במנחת חינוך (פד) ונביא קטעים קצרים מלשונו: 'ואני מסופק אי המצוה אקרקפתא דגברא וכו' או דלמא הפקר זה אין צריך הבעלים להפקיר רק הוא אפקעתא דמלאכא שהוא ממילא הפקר'. שאלה זו כוללת בתוכה שני חלקים שונים. הספק הראשון הוא, האם ההפקר תלוי בפעולת בעל השדה. והספק השני הנוגד בעטיו, מה הדין באופן שלא הפקיר, האם הפירות נשארים ברשות בעליהם, או שחל עליהם הפקר התורה.

וכן כותב המנחת חינוך: 'שוב האיר השי"ת את עיני ומצאתי במהרי"ט ח"א סי' מ"ב האריך וחלק על רבינו ב"י לענין פירות עכו"ם בקרקע עכו"ם'. דעת הבית יוסף שההפקר נתון ביד בעל השדה, ואילו המהרי"ט חולק וסובר שהוא 'הפקר המלך' - שאינו תלוי בפעולת הבעלים. והנה המעיין בסוגיא במסכת נדרים (מב): יבחינן, שהגמרא נוקטת בפשיטות שהתורה היא זו שמפקירה. וצריך עיון. ואפשר לבאר שהשיטה הסוברת שיש מצוה להפקיר, מסכימה לכך שההפקר תלוי ביד בעל השדה. אולם לשיטה האומרת שהמצוה מלמדת רק את איסור שמירת השדה, בהכרח משום שאין ההפקר ביד הבעלים, אלא תוצאה של הפקעתא דמלאכא.

חיוב נשים וקטנים במצוות הפקר

על פי זה ביאר המנחת חינוך, שגם נשים חייבות בהפקר פירות שביעית. כי הנה נשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא. ומכיון שחובת ההפקרה תלויה בזמן כניסת השביעית, ולפיכך יקשה על דברי המחבר שכתב, שחובה זו נוהגת בזכרים ובנקבות.

המשך בעמוד 3 <<

הידעת?
כדאי לשאול את המוכר לפני המכירה אם האתרוג נקטף לפני השמיטה

בהנהגה חשובה: כל המובא בגליון זה הוא לצורך חידוד הלומדים ואין לסטוק מכן הלכה כלל! לכל שאלה יש להתייעץ עם רב ופוסק

להצלחת צבי הירש ליב בן שרה לאה לזווג הנזן במהרה ולס"ד בכל העניינים.

מצוות השמיטה כוללת בתוכה גם את הפקר פירות. הארץ לא רק הפירות, אלא גם הירקות וכל גידולי השדה הקדושים בקדושת שביעית. פעולת ההפקר מוכרת לנו מתחום משפטי הממון, ויש לדון בגדרי ההפקר בשביעית, אם הם אכן זהים להפקר הידוע, או שבשביעית זה ענין שונה. במאמר הנוכחי נדון בשאלות וספקות אשר יסייעו בידנו להבין את מבנה ההפקר בפירות שביעית.

סילוק ממוני או הרשאת אכילה

הפקרת פירות שביעית הינה מצוות עשה מן התורה. הדברים מפורשים בספר המצוות להרמב"ם (עשין קלד) שכתב: 'והמצוה הקל"ד היא שצונו להפקיר כל מה שתצמיח הארץ בשנת השמיטה והפקיר צמחי אדמתינו כלם לכל אדם'. וכן גם הביא להלכה בהלכות שמיטה ויובל (ד, כד). דין הפקרת הפירות נלמד מן הפסוק (שמות כג, יא) 'והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה פן תעשה לכרמך לזיתך'. ומכאן למדו במכילתא (שם) שיש מצוה להפקיר את פירות השביעית. בתוך כך יש לחקור, האם כוונת התורה שבעל השדה יפקיר את פירותיו, ויסתלק מהם מבחינה ממונית, או שמספיק שיניח לכל דורש לאכול, אך אין קפידיא על הפקר ממש.

בספר המצוות הנוכח הובא לשון הרמב"ם 'ואומר שצונו להפקיר'. וכן בהלכות כתב: 'אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום'. מפשטות הלשון יש להניח שהתורה חפצה בהפקר מוחלט. אולם בדקדוק לשון הרמב"ן (ויקרא כה, ג) שכתב: 'אלא נהוג בהם מנהג הפקר', משמע שאין זה הפקר גמור, אלא התנהגות ענין הפקר, שמרשה לכולם לאכול משדותיו. גם מפירושו של הרמב"ן לפרשת משפטים (שמות כג, יא) ניתן לדייק בכך שכתב, 'ונטשתה שלא תאסוף את תבואתה, אבל תעזבנה'. וכן פשט בפירוש הרב פרלה לספר המצוות לרס"ג, שההפקרה אינה אלא מצווה מדרבנן. נמצא

מושג בשביעית | הזרחה

תחילת בישול התאנה נקרא בשם 'הזרחה'. וכן לשון המשנה בשביעית (ד, ז) 'הפנים משזיריחו'. יש הסוברים שתקופה זו מתחילה מעת שפני הפרי מבריקים וחלקים. וזו עדות לכך שהמים החלו להכנס בפרי (רמב"ם פיה"מ שם) ויש הסוברים שסימן זה הינו משעה שהפרי מתחיל להתבשל (ר"ש שם), ולשון זו מוסבת על זריחת החמה, שהיא השלב הראשון של עליית החמה על פני הארץ (מהר"י קורקוס ה, טו) ויש שמוסיפים שסימן זה משעה שהפרי מקבל אדמומיות (רא"ש שם תפארת ישראל שם לו) ולשון זריחה נופל על אדמומיות החמה בעת הזריחה (מהר"י קורקוס שם) ויש שמבארים שכל השיעורים אחד הם (פני משע ד, ו ד"ה משזיריחו) מחמת ואין אנו בקיאים בשיעור זה, נהגו להחמיר ולא לאכול מפירות האילן עד שיהיו ראויים קצת לאכילה (חכמת אדם ש"צ מצוות הארץ יז)

קטיף קודם זמנו בערב שביעית | נזקי השריפה

כילוי היבול בערב שביעית מוביל לפגיעה כביכול בקדושה העתידית ||| זמני תפיסת קדושת הפירות ||| כוונת הזרוע לפירות ירקות וקטניות ודיני נמלך ||| מעשה שלא להלכה

שביעית החל מרגע ההשרשה, הסיבה לכך מבוארת בגמרא (שם יג): שהקטניות מגיעות להבשלה בצורה לא מסודרת, ולכן קבעו את קדושתם בשעה שהזרוע נשרש באדמה. משמעות הדברים, שהקטניות שבשדה לא יהיו קדושים בקדושת שביעית, גם אם בעל השדה יחליט להשאיר אותם בשדה עד אמצע שביעית, מאחר והשרשתם הייתה בשיטת. ובראשונים על המקום נתנו כלל מהו ירק ומהו קטנית. וכך אומר תוספות הרי"ד: 'שאין הקטניות דומות לירק שונאכל גופי העלין והקלחין אבל הקטניות אינן נאכל אלא פרייה כתבואה'.

וכן פסק הרמב"ם להלכה (כלאים א, ח) 'והשני מהן הוא הנקרא קטנית, והן כל זרעים הנאכל לאדם חוץ מן התבואה'. במקרה שלנו אנו עוסקים בשעועית ואפונה. מכיון שעלי השעועית והאפונה לא נאכלים, הם נכללים בהגדרת הקטניות. וכך גם כתב בדרכ אמונה (מעשר שני א, ב) שפולי שעועית נחשבים באופן ודאי לקטניות.

לאחר שקיבל את ההחלטה, בלית ברירה ניגש הררי אל המלאכה. מעת לעת נכנסו בשעריו קבוצת פועלים עליהם הוטל לעקור את כל שיחי השעועית. אלא שאז צצה בעיה חדשה.

בירושלמי במעשרות (ה, ב) הובא נידון יסודי בנוגע לזמן בו מתקדש הפרי או הירק בקדושת שביעית. אולם הבאנו למעלה את שיטת ההלכה, שהפרי נקבע בשעה שהוא נגמר. דן הירושלמי בטווח הזמן שבין כניסת השמיטה ועד קביעת הפרי. במקרה של הירושלמי זה שליש, וברמב"ם (שמו"ד ט) זה עונת מעשרות. מכל מקום מצאנו שני אפשרויות בהבנת כוונתו של הירושלמי.

דעת הר"ש (שביעית ט, א) שגם אחר כניסת השמיטה, הפרי לא מתקדש אלא משעה שמיגע לשליש. אולם הגר"א גרס באופן אחר, ולשיטתו יש קדושה בפרי מכניסת השנה, אפילו לפני שהביא שלישי. ובטעם הדבר כתב החזון איש (שביעית כ, ב) שגידול שנוכנס לשביעית ועדיין לא הגיע לשליש, נידון כקדוש משום שהוא מוכרח להגיע לידי שלישי בשביעית, ולכן חלה עליו קדושה עבר מעכשיו.

לאור דברי החזון איש עולה, שקדושת השביעית עשויה לחול גם בימים אלו - קודם כניסת השנה השביעית. ומשמעות הדבר שמלבד החובה לנהוג בהם בקדושה מעתה, יש איסור לקטוף אותם קודם שליש, מאחר ומבואר בסוף פרק רביעי (משה ט) שאסור לקטוף פירות קודם שיגיעו לעונת המעשרות. ולמרות שדין זה נאמר בפירות, פשוט שנאמר גם בירקות. וכן נקט בפשיטות במשנה ראשונה. והטעם שלא הוזכר במשנה וברמב"ם כתב מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א (ציון ההלכה שמו"ה, ה, אות ט) שעל פי רוב הירקות אסורים משום ספיחין, ורק במקרים כמו כאן עשוי

לא רחוק מההתפצלות של זכרון יעקב תמצאו את חלקתו של מר יובל הררי נ"ו. מדובר בשטח אדמה לא מבוטל שנזרע לכל אורכו בשעועית, אפונה, ומגוון קטניות מצויות. בסיוע של רבני וועד השמיטה הוסדרו איזורי הגידול לקראת שנת השמיטה. הרב יובל הדרכה מפורטת ומעשית איך לנהוג בקטניות לקראת השמיטה הבאה עלינו לטובה. הסיפור של הררי הפך למסובך בזכות שתי סיבות, אחת טובה ואחת לא.

הסיבה הטובה היא ששדותיו הכילו קטניות שנזרעו זה עתה, לגידולם אלה יש תכונה ייחודית לגבי השלב בו נתפסת עליהם קדושת שביעית כפי שנראה בהמשך. פחות משמחת היא הסיבה השניה, הכל התחיל בגל שריפות שפקד את ארץ ישראל. להבות ענק כילו דונמים ארוכים של עצי פרי, ירק, וקוצים מזדמנים, בעיקר קוצים. בסייעתא דשמיא חלקתו של הררי נצלה מאש התופת, ובכך נמנע נזק אדיר שהציל את מחזורי הגידול לשנים הבאות.

בתוך כך הזרעונים הטריים שנזרעו ממש עכשיו ספחו את ענני העשן, וטעמם נפגם קשות. לפני הררי עמדו שתי אפשרויות לא פשוטות. האחת, להשאיר את היבול הפגום כמות שהוא, לאפשר לו לצמוח ולקוות לטוב. החשש היה שכאשר תכנס שנת השמיטה הררי לא יכול לעבוד בשדהו, ובמידה ויתברר שפולי השעועית לא ראויים למאכל הוא נמצא נפסד משני הכיוונים. למכור את הקטניות הוא לא יכול, כי אין שוק לקטניות בקועות וחרוכות. אך גם לעקור אותם הוא לא יוכל, שכן אסור לעשות מלאכה בקרקע בשנת השמיטה. אפשרות שניה עמדה לו, והיא למחר ולקטוף את הקטניות עכשיו, ולשאת את הפסד היבול. אבל מכל מקום האדמה תנוח שנה שלימה ותגדל יבול משובח אחרי שנת השמיטה. הררי בחר באפשרות השנייה!

נשים לב, שבשדותיו של הררי גדלו קטניות. בדיעבד מתברר שבחירתו לזרוע קטניות הייתה החלטה נבונה, שכן אם היו אלה ירקות, היה נקלע הררי להפסד גדול גם מפני שהירקות היו מתקדשים בקדושת שביעית, מחמת ועכשיו הם לא ראויים למאכל, ולקטנתם מן השדה תהיה רק לאחר ראש השנה. מלבד זאת היו ירקות עלולים להאסר מחמת גזירת ספיחין כמבואר בירושלמי (מעשרות ה, ב). אך לבסוף כאשר בחר לזרוע קטניות, ניצל משני החששות כפי שנבאר. חשוב להדגיש שלמעשה פסק הרמב"ם (מעש"ש א, י) כשיטת שמואל בגמרא (ר"ה יג), שגם קטניות מתקדשות בגמר הפרי, ועל כן כל הקטניות שיכנסו לשנת השמיטה, יתקדשו בקדושת שביעית, ועליו יהיה להפקירם, וכן לאוכלם בקדושתם.

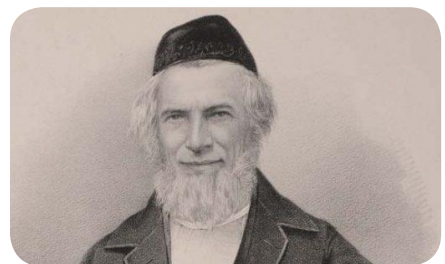
ההגדרה של קטנית מופיעה בגמרא בראש השנה (יב:) שם אמר רבה, שקטנית תופסת את קדושת

העומדים על החילוק הקיים בין האדם למלאכים. שלאדם יש שני יצרים, ועל כן ליבו מוזכר בלשון רבים, כנגד יצר הטוב, ויצר הרע. לעומת זאת המלאכים שיש בהם רק יצר אחד, בהם נאמר לב בלשון יחיד. וכן אנו מוצאים באברהם אבינו שאמר למלאכים, 'ואקחה פת לחם וסעודו לבכם אחר תעברו וגו'. ויבואר שמעלת לב אחד היא כעין המלאכים. ובה נבין גם את מעלת ישראל, שהם כתמר שאין להם אלא לב אחד, בכך שהם גוברים על יצרם באופן שכל פעולתם הייתה בעטיו של יצר הטוב. וזה שאומר דוד המלך, 'שיתו לבכם לחילה', הלב בלשון יחיד, משום שלעמיד לבוא הלב של ישראל יהיה אכן אחד. (ראה רש"י דברי הימים א, כח, ט)

בעת סיום מסכת סוכה בישיבתו של הרב יעקב אטלינגר זצ"ל בעל הערוך לנר, נעמד הרב לדבר לרגל גמרה של תורה. דבריו נדספו בספרו בסוף מסכת סוכה. שם מצוין שם שראה ב'חיי אדם' ששאל, מדוע הצדיקים נמשלו דווקא לתמר. וציין שם למשנה בביכורים (א, ג) האומרת: 'אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינים לא מתמרים שבהרים'. ומשמעות הדבר, שביכורי התמרים היו מביאים דווקא מתמרים שגדלו בעמקים. וככל שהיה נמוך יותר, כך היה משובח יותר. והנה התמר נקרא כך על שם שהוא מיתמר ועולה. ולמרות גובהו הרב, פירותיו משתבחים דווקא במקום נמוך. והרי זה משל הצדיקים, שלמרות שהם גבוהים בשיעור קומה, מעלתם משביחה ככל שהם נטועים במקום יותר נמוך, וזה רמז למידת הענוה. בשונה משאר פירות שכלל שתגביה כך יהיה משובח יותר.

נראה לסיים את הדברים, על פי מה שהובא בגליון 12 לפרשת בלק. שם הבאנו את דברי ה'שם משמואל', שהעמיד את התכונה הקיימת בעץ תאנה, שאין הפירות מבשילים בנקודת זמן אחת. (ב"ב כח:). ועל פי זה סבר בלק לדמות את עם ישראל לתאנה על ידי שיפירד אותם איש מרעהו. על פי האמור נפלאים דברי הגמרא בראש השנה (טו:): 'במה דברים אמורים - באילן שעושה שתי בריכות בשנה וכו' אבל אילן העושה בריכה אחת, כגון דקלים וזיתים וחרובין, אף על פי שחנטו פירותיהן קודם חמשה עשר בשבט - מתעשרים לשנה הבאה'. מדברי הגמרא מבואר, שמהות הפרי משתנה לפי צורת לקיטתו. וכיון שדקל הוא פרי שצריך להיות נידון אחרי החנטה, הולכים בו אחרי לקיטה משום שהוא נלקט כאחד.

והדברים מתיישבים היטב, עם ישראל נמשל לתמר דווקא משום התכונה הזו, שאין בו פירוד וחילוק, וזו הסיבה שמבדילה אותו מכל העמים, אשר בזכותה נבחרנו להיות עם ה'.

הרב יעקב אטלינגר זצ"ל בעל הערוך לנר

שלישי הנקרא 'זרעוני גינה'. וכך כותב:

"והשלישי מהן הוא הנקרא זרעוני גינה, והן שאר זרעונין שאינן ראויין למאכל אדם, והפרי של אותו הזרע מאכל אדם".

ועל פי זה אומרת הגמרא בראש השנה (גי): שזרעים תופסים את קדושת השביעית משעת השרשה. ועל פי זה ניתן אפשר להציע למר הררי להחשיב את גידולי הקטניות למטרת זרע, ובאופן זה יהיה מותר לאסוף את הקטניות בעיצומה של שביעית, מאחר ואין בה קדושה, כי הזרעים שייכים לשנה השישית.

אפשרות זו אכן קיימת אך מטעם אחר. כי לגופו של ענין נפסקה הלכה שהכל הולך אחר גמר פרי. ואפילו קטניות מקבלות את קדושתם רק בשעה שהם בשלות ומוכנות. מלבד זאת יש לעיין אם מועילה מחשבה להפקיע מידי מחשבה אחרת. מאחר ובתחילה נזרעו הקטניות לצורך מאכל, ולכן אפשר שלא תועיל להמלך להפוך אותם לזרע. אולם יש להתיר אותם מטעם אחר מאחר ובאופן וישאירו אותם בשדה הם יפסלו מאכילת אדם, וכתב החזון איש (שמו"י כז, ב) שמשעה זו הם מותרים ואין בהם קדושת שביעית. והוסיף בדרך אמונה (ד, ב) שאין בהם איסור ספיחין ומותרים בזריעה מיד לאחר שביעית. ואין בהם חשש משומר, ומותר לקנות אותם מעם הארץ ללא חשש.

מטע אתרוגים

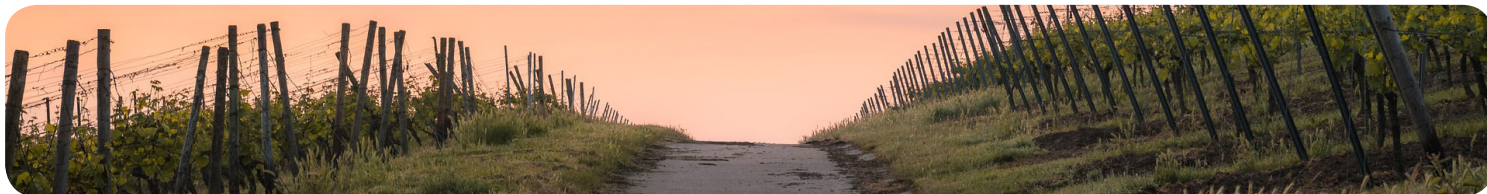
עצים גולמיים לפני הפיכתם לקורות בנין

הירק להכנס לשביעית בלי שיחולו עליו דיני ספיחים. ובאופן זה אכן יש איסור להפסידם קודם שיגיעו לעונת המעשרות.

סברת החזון איש הינה חידוש עצום, משום שלפי דבריו יש לדון גם קודם שביעית. כגון בשדה הקטניות שנזרעו עכשיו, ועונת מעשרותם תהיה בתוך שנת השמיטה, אם כן יהיה אסור לקטוף אותם אפילו קודם השביעית. בשאלה זו דן מרן ה'דרך אמונה' (ביאור ההלכה שמו"י ד, י) אמנם בסוף דבריו מכריע בפשטות, שלא מצאנו שפירות שביעית מתקדשים לפני שנת השמיטה.

נידון נוסף שעלה בשעת מעשה, הציע לפתור את מצוקתו של הררי, שיציל לכל הפחות את דמי ההשקעה. הפתרון בנוי על שני משניות בשביעית.

במקום אחד מצאנו שאומרת המשנה "רבי שמעון שזורי אומר פול המצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהן". (שביעית ב, ח) נידון המשנה עוסק בסוג של קטנית שהיו לה שתי מטרות. יש שזרעו אותה לירק, ויש שזרעו אותה לזרע. וחידוש המשנה הוא, שאותו ירק תלוי במחשבת הזרע, ובאופן שנוער לזרע חלים עליו כל דיני זרעים. אחד מהם הוא זמן חלות קדושת שביעית בגידולים. כי הנה מקודם הבאנו את דברי הרמב"ם (כלאים א, ח) שמגדיר מהו ירק ומהו קטנית. בהמשך דברין מסביר את ההבדל בניהם למושג

שביעית מצאנו שהפקרת הפירות תלויה בקדושתם (ראה דרך אמונה ד, ב). ומכיון שהקדושה נתפסת בפירות מכניסת השנה, אפשר שיש להפקיר משעה זו. על פי זה יובן מדוע אין מפקירים כבר בכניסת התוספת שביעית, מאחר וחובת ההפקרה לא נוהגת מעת איסור המלאכה, אלא משעה שנתפסת קדושה בפירות. אלא שיש לדון שכניסת השמיטה הינה יום טוב, והכיצד ניתן יהיה להפקיר ביום טוב. (מקור) אמנם כבר למדו התוספות במועד קטן (ד, ד"ה מה להלן) מהסוגיא ביומא (פא): שיש להוסיף תוספת קטנה קודם השמיטה מדין תוספת שביעית. ויש לעיין אם אדם יוכל להפקיר קודם השביעית. בתוך כך יש לדון שהרבים גם הם לא יוכלו לאכול מן השדה בעת ההפקרה, מאחר ואינם יכולים לקטוף בחג את הפירות. אמנם מצאנו שחובת ההפקרה נוהגת גם בפירות תלושים שלא נכנסו לבית (מקור).

הפקר האדמה.

בגמרא בנדרים (מב): מבואר, שאדם המדיר את חבירו בשביעית, יכול להכנס בתוך שדהו ולאכול. מכיון שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ומכך שניתן להכנס לתוך השדה מוכח, שמלבד הפירות גם ההאדמה מופקרת. והוסיפו הראשונים, שהאדמה משועבדת לרבים כדי לקטוף את הפירות. וכן מסיימת הגמרא, שאסור להשתהות בחצר חבירו לאחר קטיפת הפירות. ולפיכך יוצא, שעל בעל הבית לציין במפורש שהוא מפקיר גם את האדמה. אולם בגדרי הפקר יש לעיין, שכן האדמה נותרת ברשותו של בעל הבית. ובוודאי מותר לו למכור את השדה בשנת השמיטה, וכן לשטוח פירות, ולעשות בקרקע את המלאכות המותרות באילנות (שביעית ב, ד) וכן מותר לערום אשפתות (שם ג, א) והכיצד ניתן ליישב את הסתירה בבעלותו וראה באבני מילואים (ע"ב סק"ב) ובהערות ר' ברוך פרקל, (אות ט) שבעלותו של המפקיר נותרת על כל שימושי השדה מלבד השימוש לקטוף את פירות האילן. וראה שם שהשווה את דיני הפקר בשביעית, לשכירות. על פי זה יראה לחדש, שכל המלאכות המותרות בשדה בשביעית, יתורו רק באופן שאינם מפריעים את הרבים לגשת אל הפירות.

בשם החזון איש הובא, שגם בימנו יש חובה לאפשר לרבים להכנס ולקטוף

הפקר פירות שביעית | המשך

ועל כן הוכיח הרב הנזכר, שההפקרה חלה מאליה, ועל כן אין המצוה כי אם להמנע משמירת הפירות ומכיון שקיום העשה הינו בשב ואל תעשה, גם נשים חייבות בו. ראה שם שהאריך בזה. בתוך כך יש לעיין אם קטנים מחוייבים בהפקר. כי באופן שקטן ירש מאביו שדה, ופגעה בה שנת השמיטה. לכאורה יהיה אסור לאכול מן הפירות, מאחר והקטן אינו מחוייב במצוה זו. וגם אם יהיה מחוייב, מכל מקום אינו יכול להפקיר כמבואר בבבא מציעא (כב). וכן מבואר בשקלים (א, ה) בענין קטנים ששקלו. אמנם אם ההפקר חל מאליו, שוב אין לחשוש ולאכול גם משדה השייכת לקטן. אמנם יש להזהר שהקטן לא שומר את פירותיו, כי באופן זה הפירות נאסרים מדין שמור (חוט שני עמ' קצט).

הפקר בפני שלושה או אפילו במחשבה

אם אכן הפקר פירות שביעית הוא מן התורה, יש לעיין אם יש להפקיד לעשותו בפני שלושה אנשים. והנה בשו"ע (ח"מ רע"ג, ז) מבואר, שמדאורייתא מספיק בפני אדם אחד. אמנם לגבי איסור שביתה סתם השולחן ערוך (רמו, ג) שניתן להפקיר אפילו בינו לבין עצמו. וכן דעת הטור (ס"ח) בשם הרא"ש שאפשר אפילו בינו לבין עצמו. וביאר הסמ"ע (שם ס"ק יא) שתקנת חז"ל הייתה שיפקירו בפני שלושה אנשים. אולם כדי להנצל מאיסור תורה סמכו על ההפקר אפילו בינו לבין עצמו. ונמצא שלענין ביטול עשה, יכול להפקיר לבדו כדי לא לפגוע בביטול עשה מן התורה. וראה במשנה ברורה (רמו ס"ק טו) דלכתחילה יש להקפיד להפקיר לפחות לפני אדם אחד.

זמן ההפקר

מטרת ההפקר לאפשר לכל החפץ לאכול מפירות הארץ. ויש לדון אם יש להפקיר קודם שנכנסת השביעית או רק לאחר כניסתה. אמנם מגופי הלכות

האם ההפקר מועיל גם לגויים. ובתוספתא (שביעית ה, כא) מובא: 'מאכילין את אכסניא פירות שביעית ואין מאכילין לא את הגוי ולא את השכיר פירות שביעית'. ומבואר שאסור להאכיל גוי בפירות שביעית. אמנם גם מצד ההפקר מדוייק שאינו מופקר לגויים, והמקור לכך בדברי התורה כהנים (ספרא בהר א) האומר, 'לכם ולא לאחרים' ומכאן מדוייק, שהפירות עומדים לאכילת ישראל בלבד. וביאר החזון איש (שביעית יד, ד), שאיסור הנכרים אינו נובע מחסרון בעלות, כי מצד זכות הממון גם הם יכולים לזכות בפירות ההפקר. מוטל עליהם שלא לאכול את פירות ההפקר מחמת והם מצוה השמורה לישראל.

גם לענין איסורי הבהמה נתבאר בתוספתא (שביעית ה, כ) 'פירות שביעית אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות אם הלכה בהמה מאיליה לתחת תאינה ואוכלת בתאנים לתחת חרוב ואוכלת בחרובין אין מחייבין אותו להחזירה משם שנ' בארצך תהיה כל תבואתה לאכל'. ומבואר שאין מניעה ממונית לאכילת הבהמה, אולם מותר לשמור אותה שלא תגיע לפירות. וכן הוכיח החזון איש (שם) משמירת העומר שהייתה נעשית על ידי אנשים שהיו נוטלים שכר מן הלשכה (בבא מציעא קיח.). וביארו התוספות (ר"ה ט. ד"ה וקציר) שהיו שומרים מבהמות, ומשמע שמוותר לשמור מן הבהמה.

הפקר בפירות שגדלו מחוץ לשביעית.

נציין ביקצור נידון רחב, על פי המבואר בדיני מעשרות. כי הנה בראש השנה (ג): נתבאר שכל מין מתחייב במעשרות משלב שונה. וביאר הראשונים (תוס' שם ר"ש שביעית ב, ז) שסיבת התחלקותם הינה משום שכל אחד מגיע לידי חשיבות בשעה אחרת. לשם כך יש לדון איזה שלב בפירות מחייב בהפקר. ואפשר היה לומר שבכניסת השמיטה מופקרים כל הפירות בכל שלב התפתחות בו הם נמצאים. אלא שפירות שנגמרו בשישית, מתירים באכילה ובסחורה בשביעית, מחמת והם שייכים לשישית. כמו כן הובא במשנה (שביעית ה,א) אודות תאנים שגדלים במשך שלוש שנים, אותם שהחלו בשביעית קדושים לאחר שלוש שנים. וראה במעדני ארץ (ה, ו) שכתב שההפקר חל על פירות החל משלב החנטה. וראה דרך אמונה (שמו"ד, טז) שאין צורך להפקיר קודם שמגיע לבשלות. אך מציין שם שהעירייה שאינו נכון ויש להפקיר משלב עונת המעשרות. ואפשר שלא נחלקו מאחר ולשיטת הרמב"ם עונת המעשרות היא חנטה. וראה בציון ההלכה (שם ד, ס"ק קצד) שהביא בשם רבינו נתן שיש חובת הפקרה על כל הפירות אפילו שלא חנטו. וראה שכתב שם שדבריו תמוהים מאוד.

ראיות להפקעתא דמלכא

במשנה בכלאים (ז, ה) מסופר על אדם שזרע כלאים בשביעית, אך רבי עקיבא התיר את איסור הכלאים מחמת ואין גידולי הקרקע שייכים לזורע, מחמת והם מופקרים בשביעית, ואם כן גם בעל הבית נחשב כאדם זר, וכבר נפסק שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. והוכיח מכאן החזון איש (יט, כד) ששביעית הינה הפקר בעל כורחו של הזורע. עוד מצאנו נידון בירושלמי (פאה ה, א) לגבי עיבור בשנת השמיטה, שהיו בית דין מוסיפים חודש נוסף, ויש לדון אם דיני השמיטה חלים גם על החודש הנוסף. והביא הרדב"ז ראייה (מקור) שההפקר חל מאליה, כי אם הוא היה חל ברצון בעל הבית, הרי לא אין בדעתו להפקיר חודש נוסף. ומכך שהם מופקרים בעיבור השנה, בהכרח שהוא חל ממילא. וצייין החזון איש (שם) שזו 'ראיה אלימה'

מהאילנות שבתוך החצר. והדבר מצוי בחצרות שהגישה אליהם מתוך הבית, ונמצא שיש חובה להשאיר מפתח או הוראות הגעה כדי לא לעבור באיסור שמירה (חוט שני עמ' קצז). ויש לעיין אם ההפקר האמור בקרקע המובילה אל הפירות נאמר גם בבית המוביל אל החצר. ורחוק הדבר מהבין, אם נאמר שחלות הפקר תחול כבידני ממונות, מאחר ובאופן שפרץ בגדר פירצה חדשה, וכי נאמר שהפקר ביתו בטל. וכן באופן הפוך, שהייתה גישה מן החצר, וסגר אותה לגישה דרך הבית, וכי באמצע השמיטה יחול ההפקר על הבית. ואפשר שיש לחלק בין הפקר הפירות להפקר החצר. שהפקר הפרי הוא עיקר חובת האכילה הקיימת בפרי. אולם הפקר החצר הינו מכשיר לקיום מצוות הפירות. ובאופן זה אינו הפקר גמור.

הפקר גזעים וענפים.

מבואר עד כה, שיש להפקיר את הפירות, וכן את הקרקע. יש לעיין אם ההפקר חל גם על גזעים, ענפים, ושורשים. והנה מצד הסברא אין מקום לקדושה בגזעים, שכן אין בהם כל קדושה, ואין איסור להנות מהם בשביעית (סוכה מ.). ובהמשך המאמר נביא תחת הכותרת 'ראיות להפקעתא דמלכא' את המעשה המובא בכלאים (ז, ה) והר"ש על המשנה שלפניה (משנה ד') כתב, שאין הזמורות מופקרים בשנת השמיטה.

ראוי לציין שהעובדה שהענפים אינם מופקרים משליכה גם על איסור הפירות. שכן יש פירות שהקטיף שלהם מצריך פגיעה בענפים ובזמורות, ולפיכך עולה שאלה אם מותר לרבים ליטול את הפרי המופקר למרות הנזק הנגרם לענפים. ואמנם יש לחלק בין ענפים הניזוקים דרך קטיפתם, שבאופן שכן דרכם אין בזה איסור, מחמת וגם אותם הפקירה התורה, והרי הם בטלים לגוף הפרי. לעומת זאת ענפים הנתלשים מחמת פשיעה או חוסר זהירות של הרבים, הרי זה אסור, ויש להזהר שלא להזיק את הענפים הללו. ויש לעיין על פי דברי החזון איש המפורסמים 'רוב מעשה ההדיוט אינו בדקדוק הזמירה' (שביעית יט, טו) מה יאה הדין באופן שהקטיף לא מזיק לענפים רק כשנעשה על ידי מומחה. האם מותר לרבים לקטוף.

ולאור הדברים סברו כמה מבעלי האתרוגים למצוא דרך למנוע את הרבים מלקיחת אתרוגים למצוה. הפתרון היה בדמות המבואר כאן, שהזמורות לא מופקרות, ולכן הודיעו לכולם שהאתרוגים מופקרים, אך העוקץ אינו מופקר. ומכיון שבכך נפסל לברכה, הרחיקו הרבים את רגליהם. אולם למעשה הורה הגר"ב קרליץ זצ"ל, (חוט שני קצח) שגם העוקץ מופקר מחמת ובלעדיו האתרוג חסר, הרי הוא בטל לאתרוג ומופקר כמותו.

הפקר לנכרים ולבהמות

במשנה בפאה (ו, א) מבואר, שדין הפקר נלמד משמיטה. על פי זה אומרים בית הלל, שכל הפקר צריך להיות לעשירים ולעניים. ומשמעות הדבר מבואר בשולחן ערוך (חומ"מ רעג, ה) שהפקר שאינו לכל העולם אינו הפקר. לאור זאת יש לברר

לא מאבדים שמיטה

קחו עוד היום חלק בהפצת הגליון

לסיוע בתפוצת הגליון לחצו פה

להצלחת אברהם בן טוביה גיטל לרפואה שלימה בקרוב בתוך שאר חולי ישראל

יעקב נחמן בן טוביה להצלחת ברוחניות ובגשמיות